

NATO-RUSYA İLİŞKİLERİ

Prof.Dr. Tarık Oğuzlu
Antalya Bilim Üniversitesi
tarik.oguzlu@antalya.edu.tr

ÖZET

Kuruluş amacı Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan varoluşsal güvenlik tehditlerini caydırmak olan NATO, Soğuk Savaşın sona ermesiyle Rusya Federasyonu'na yönelik nasıl politika izlemesi gerektiğini tam olarak kararlaştırabilmiş değildir. Müttefikler arasında ciddi görüş ayrılıkları devam etmektedir. Soğuk Savaşın çeşitli evrelerinde benzer görüş ayrılıkları yaşayan müttefikler Sovyetler Birliği'nin yıkılması karşısında daha da zorlanmaya başladılar. Diğer taraftan Rusya'nın son on yıldır takip ettiği iddialı ve yer yer saldırgan dış politika çizgisi NATO müttefiklerini ittifakın kolektif savunma örgütü ve caydırıcılık misyonlarını güçlendirmeye sevk etmiş durumda. 2008'de Gürcistan ve 2014'de Ukrayna topraklarında Rusya'nın askeri güç kullanarak kendi çıkarlarını dayatmaya kalkması NATO-Rusya ilişkilerinin son yıllarda gergin olmasının en önemli nedenleri arasında. Yakın gelecekte iki taraf arasındaki ilişkilerin düzeleceğini söylemek için şu an çok erken.

Sovyetler Birliği'nin 1957'de uzaya insan gönderen ilk ülke olmasından sonra NATO'nun askeri stratejisi değişmeye başladı. Yeni strateji esnek mukabele (*flexible response*) olarak tanımlandı.

Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde Sovyetler Birliği'nden kaynaklandığına inanılan varoluşsal güvenlik tehdidini caydırmak amacıyla 1949 yılında kuruldu. Soğuk Savaş yıllarında NATO'nun en önemli varlık sebebi Sovyet tehdidini Batı Avrupa coğrafyası dışında tutmaktı. NATO'nun Avrupa kıtasındaki askeri varlığı Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa'nın güvenliğindeki başat aktör konumu da meşrulaştırdı. Bu aynı zamanda Almanya'nın silahlan(dırıl)ması neticesinde ortaya çıkabilecek güvenlik endişelerini de en aza indirdi. Avrupalı müttefiklerin birbirlerinin niyetlerine dair şüphe duymamalarında ve AB bütünleşme süreci çerçevesinden karşılıklı bağımlılık odaklı işbirlikleri geliştirmelerinde NATO üyeliğinin sunduğu güvenlik garantileri etkili oldu.

Varşova Paktı ise Almanya'nın 1955 senesinde NATO'ya katılmasından sonra kuruldu. Almanya'nın statüsü ve askeri güç imkânları NATO ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde her zaman çok önemli olurken, Soğuk Savaş yıllarında ilişkiler iki blok arasındaki dehşet dengesinin (*balance of horror*) ve karşılıklı garanti edilmiş yıkımın (*mutually assured destruction*) korunması temelinde gelişti.

NATO'nun ilk askeri konsepti yoğun karşılık verme (*massive retaliation*) stratejisi üzerine bina edilmişti. Buna göre, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanması muhtemel konvansiyonel ya da konvansiyonel olmayan (genelde nükleer) tehditlere karşı NATO krizin herhangi bir aşamasında nükleer silahlara başvurarak cevap verebilecekti. 1950'li yıllarda geçerli olan bu strateji Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupalı müttefiklerin güvenliğine bağlılığını en sağlam şekilde gösteriyordu. Amerika'daki herhangi bir şehrin güvenliğiyle Avrupa'daki herhangi bir şehrin güvenliği eşit önemde görülüyordu.

Sovyetler Birliği'nin 1957'de uzaya insan gönderen ilk ülke olmasından (ve dolayısıyla kıtalararası füze sahibi olduğunun anlaşılmasından) sonra NATO'nun askeri stratejisi değişmeye başladı. Yeni strateji esnek mukabele (*flexible response*) olarak tanımlandı. Buna göre, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanabilecek tehditlere, tehdidin türü ve şiddetine paralel cevap verilecek, nükleer silahların kullanılması hemen ilk etapta düşünülmecekti. Sovyetler Birliği'nin kıtalararası balistik füzelere sahip olmasından sonra Amerika Birleşik Devletleri toprakları doğrudan Sovyet saldırısına açık hale gelince Amerikalı liderler olası krizleri tırmandırmak yerine Avrupa kıtasına hapsedmeyi kendi çıkarları açısından daha doğru görmeye başlamışlardı. Bu

ABD'nin korunaklı konumu ve üstün askeri yetenekleri, SSCB'ye karşı sert politikalar izlemesini kolaylaştırırken, Avrupalı müttefiklerin coğrafi yakınlıkları ve NATO imkânlarına bağımlı olmaları, onları daha uzlaşmacı politikalar izlemeye yöneltiyordu.

durum NATO içinde ABD ile Avrupalı müttefikleri arasında güvenlik tehditlerinin tanımlanışı ve Sovyetler Birliği'yle ilişkilerin niteliği konusunda çatlaklar oluşturdu. Bazı Avrupalı müttefikler Amerika Birleşik Devletleri'nin NATO üzerinden sunduğu nükleer caydırıcılığı sorgulamaya başladılar. Fransa'nın 1960 yılında kendi nükleer silahlarını geliştirmesi ve 1966 yılında NATO'nun askeri kanadından ayrılması bu arka plan ışığında daha iyi anlaşılabilir.

Sovyetler Birliği'yle geliştirilecek ilişkilerin niteliği bağlamında NATO'da üyeler arasında beliren çatlak, 1967 yılında kabul edilen Harmel Raporuyla hafifletilmeye çalışıldı. Belçika Dış İşleri Bakanı Pierre Harmel öncülüğünde hazırlanan rapor, Sovyetler Birliği'ne karşı izlenecek stratejinin iki ayak üzerine inşa edilmesini tavsiye ediyordu. Bir yandan caydırıcılığın güçlendirilmesi diğer yandan yumuşama ve işbirliği olanaklarının aranması hedefleniyordu.

Sovyetler Birliği'nin hem konvansiyonel hem de nükleer yeteneklerini çok hızlı geliştirmesi, NATO'nun Avrupalı müttefiklerini Amerika Birleşik Devletleri'ne nazaran daha fazla endişelendiriyordu. Olası bir savaşta en fazla yıkımı Avrupa kıtası yaşayacaktı. Amerika'nın göreceli korunaklı coğrafi konumu ve elindeki üstün askeri yetenekleri, Sovyetler Birliği'ne karşı daha sert ve şahin politikalar izlemesini kolaylaştırırken, Avrupalı müttefiklerin Sovyetler Birliği'ne olan coğrafi yakınlıkları ve askeri olarak kendi imkânlarından çok NATO'nun imkânlarına bağımlı olmaları onları Sovyetler Birliği'ne karşı daha uzlaşmacı ve karşılıklı bağımlılık odaklı politikalar izlemeye yöneltiyordu.

1970'lı yılların ilk yarısında Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Başbakan olan Willy Brandt'ın benimsediği Doğu Politikası (*Ostpolitik*), Batı Avrupalı müttefikler ile Doğu Bloğunda yer alan ülkeler arasındaki ilişkileri geliştirerek, iki kutup arasındaki gerginliğin yumuşatılmasını hedefliyordu. Brandt'a göre, Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Bloku ülkeleriyle geliştirilecek ilişkiler üzerinden Batı Doğuyu kendi ekonomik çıkar ve siyasi değerleri doğrultusunda dönüştürebilecekti. Bu gelişmeleri takiben gündeme gelen iki blok ilişkilerinde yumuşama (*detant*) döneminin ardından, 1980'li yılların başında Sovyetler Birliği'nin nükleer başlık taşıyabilen SS-20 balistik füzelerini Avrupa'ya yerleştirmeye başlamasıyla NATO müttefikleri arasında yeni bir tartışma başladı. Ortaya çıkan tehdide karşılık olarak, Amerika Birleşik Devletleri orta menzilli Pershing-II güdümlü balistik füzeleri Avrupalı müttefiklerinin topraklarına yerleştirmeyi savunurken, Almanya başta olmak üzere bazı Avrupalı müttefikler, bu füzelerin Avrupa kıtasını doğrudan hedef haline getireceğini ileri sürerek, füzelerin

**Soğuk Savaş
sırasında
Avrupalı
müttefikler,
SSCB ile ABD
arasındaki
kutuplaşmada
sürekli olarak
'terk edilmek-
tuzığa
düşürülmek'
ikilemini
yaşadılar.**

konuşlandırılmasına itiraz ettiler. Bütün protestolara rağmen Federal Almanya Parlamentosu füzelerin 1983 yılı sonlarına doğru Almanya topraklarındaki Amerikan askeri üstlerine getirilmesine izin verdi. Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasında 1987'de imzalanan Orta Menzilli Nükleer Güçler Anlaşması (Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty) hükümleri gereği bu füzeler askeri envanterden çıkarılıp kullanılamaz hale getirildi.

Soğuk Savaş sırasında Avrupalı müttefikler, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki kutuplaşmada sürekli olarak 'terk edilmek-tuzığa düşürülmek' (*abandonment versus entrapment*) ikilemini yaşadılar (Toje, 2008). Bir yandan ABD'nin sunduğu güvenlik garantilerine bağımlı olmaları Avrupalı müttefikleri Amerika Birleşik Devletleri tarafından terk edilme korkusuyla baş başa bırakırken, diğer taraftan sırf bu güvenlik garantisinin devamını sağlamak adına ABD'nin peşinden gitmeleri onları istemedikleri durumlarla karşı karşıya getirebiliyordu.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte NATO ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler yeni dinamikler kazanmaya başladı (Pouliot, 2010). Rusya, 1991'de Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (*North Atlantic Cooperation Council*) katıldı. Bu kurumun adı 1997'de Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (*Euro-Atlantic Partnership Council*) olarak değiştirildi. Rusya, 1994'de de NATO'nun Barış için Ortaklık (*Partnership for Peace*) programına katıldı. 1997'de NATO ile Rusya arasında NATO-Rusya Kurucu Eylemi (*NATO-Russia Founding Act*) imzalandı. Buna göre oluşturulan NATO ve Rusya Kalıcı Ortak Konsey (*NATO-Russia Permanent Joint Council*) bünyesinde 'NATO + 1' formatında görüşmeye başladılar. Bu kapsamda NATO üyeleri kendi aralarında görüşüp ortak bir karara vardıldıktan sonra Rusya'yla konuşuyorlardı. Sürecin gelişimini takibe 2002 yılında NATO-Rusya Konseyi (*NATO-Russia Council*) kuruldu ve Rus yetkililer ile NATO üyeleri '29 + 1' formatında her biri eşit üye olarak toplanmaya başladılar.

Soğuk Savaş sonrası ortamda Avrupa ve dünyada değişen güç dengeleri NATO ile Rusya arasındaki ilişkilerin temel belirleyicisi oldu. İki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçilmesiyle birlikte, özellikle 1991-2008 arasında, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler Rusya'yı küresel bir güç yerine bölgesel bir güç olarak gördüler. Rusya ile kurulacak kurumsal ilişkiler ve karşılıklı ekonomik bağımlılık üzerinden Rusya'nın zaman içinde liberal demokrasiyle yönetilen kapitalist bir devlete dönüşmesini hedeflediler. Soğuk Savaş'ın Batı dünyası tarafından kazanılması Batılı siyasi ve ekonomik değerleri 'ideal değerler' olarak ortaya çıkarmış ve Fukuyama'nın tabiriyle tarihin sonunu getirmişti. Batının hissettiği özgüvenin aşırı arttığı ve Batı ile

Çin tehdidi karşısında Batının Rusya'yı kendi yanına çekmesini önemli gören kesimler, NATO ile Rusya'nın bir an önce gerçekçi bir zeminde barışması gerektiğini söylüyorlar.

Batı-dışı dünyada yer alan ülkeler arasındaki güç dengesinin Batılı ülkeler lehine geliştiği bu zaman diliminde, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batılı devletler Rusya'ya kendi çıkar ve önceliklerini dayatabileceklerini düşündüler.

Bu minvalde NATO ile Rusya arasında yaşanan en önemli tartışma NATO'nun genişlemesi konusunda oldu. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Merkezi ve Doğu Avrupa'da bulunan eski Komünist ülkeler birer birer NATO'ya katılmak istediklerinde en büyük itiraz Rusya'dan geldi. Rusya'nın itirazlarının temelinde Batılı ülkelerin Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun Rusya'ya doğru genişlemeyeceğine dair verdikleri söz yatıyordu.

Rusya'ya göre, Rusya iki Almanya'nın birleşmesine ve birleşik Almanya'nın NATO üyeliğine onay verirken, Batılılar da NATO'yu eski komünist ülkelere doğru genişletmeyecekleri sözünü vermişlerdi. Her ne kadar Batılı müttefiklerin bu yönde bir söz verip vermedikleri tartışmalı olsa da, Rus yöneticilerde bu yönde güçlü bir kanaat oluşmuştu. Bu arka plan ışığında 1999'da Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin NATO'ya üye olarak kabul edilmeleri Moskova'da rahatsızlık yarattı. Aynı sene NATO'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olmadan Kosova'ya müdahale edip Sırbistan'a karşı askeri operasyon düzenlemesi Rusya'nın kontrolü dışında ortaya çıkmakta olan Avrupa güvenlik mimarisinden duyduğu rahatsızlığı iyice artırdı.

Her ne kadar ABD'ye yönelik 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Rusya ile NATO arasındaki ilişkiler iyileşme eğilimine girmişse de, NATO'nun 2004 senesinde Merkezi ve Orta Avrupa'da yer alan diğer devletler ve Baltık ülkelerini içine alacak şekilde genişlemesi iki taraf arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu. Öte yandan Rusya'nın 2000 yılından bu yana iktidarda bulunan Vladimir Putin döneminde kendini toparlaması ve maddi güç imkanlarını arttırması, Rusya'nın Batı/NATO politikalarını daha şiddetli eleştirmesini mümkün kılmaya başladı (Donaldson, Noguee and Nadkarni, 2014).

2000'li yılların başında Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'daki iç gelişmeler karşısında NATO'nun ABD'nin bu ülkelerdeki 'renkli devrimler' sürecine verdiği desteği olumlu karşılması ikili ilişkilerdeki gerginliği daha da tırmandırdı. Rusya'dan bakıldığında Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık ülkeleri, geniş Karadeniz bölgesi, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetleri Rusya'nın nüfuzu altında kalmaya devam etmeliydi. Bu açıdan, 1999 ve 2004 yıllarındaki genişlemeleri engelleyemeyen Rusya Ukrayna ve Gürcistan'ın olası NATO üyeliklerine şiddetle karşı çıktı. 2008 Nisan'ın da gerçekleştirilen

Bükreş zirvesinde NATO üyeleri Ukrayna ve Gürcistan'ın gelecekte ittifaka üye olacakları kararını alınca, Rusya bun a cevabı Ağustos 2008'de Gürcistan'la yaşadığı silahlı çatışmanın ardından Abhazya ve Güney Osetya'yı bağımsız devletler olarak tanıması şeklinde geldi. Askeri güç kullanarak komşusu bir ülkenin içişlerine müdahale eden Rusya, takip eden yıllarda Avrupa'nın güvenliğine yönelik en önemli tehditler arasında görülmeye başlandı. Rusya bu süreçte ABD liderliğindeki liberal uluslararası düzene karşı eleştirilerini artırırken, Rusya Devlet Başkanı Putin de Sovyetler Birliğinin yıkılmasını 'jeopolitik bir hata' olarak tanımlayarak, NATO'nun lağvedilip Avrupa güvenliğinin daha kapsayıcı bir temelde yeniden inşa edilmesi gerektiğini dile getirmiştir.

NATO ile Rusya arasındaki ilişkiler 2014 senesinin başlarında Rusya'nın Kırım'ı ilhak ederek Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçı unsurlara destek vermeye başlamasıyla iyice kötüleşti. Bundan hemen önce Ukrayna'nın Avrupa Birliği'ne katılım yönünde AB ile ortaklık anlaşması imzalamak istemesi Rusya'da tepkiyle karşılanmış ve Putin rejimi Ukrayna üzerindeki baskını arttırmıştı. Ukrayna yönetiminin AB ile anlaşmayı son anda imzalamaktan vaz geçmesi Ukrayna'da halkın yoğun tepkisine neden olmuş ve mevcut yönetim iktidarı bırakmak zorunda kalmıştı. Ruslar açısından ise Ukrayna tarihi Rus medeniyetinin en önemli merkezlerinden biriydi ve Ukrayna hiç bir şekilde ne AB ne de NATO üyesi olmalıydı. Rusya'nın toprak güvenliği ve jeopolitik etki kapasitesi Ukrayna'nın Rus nüfuz bölgesinde kalmasına bağlıydı.

2015 yılında Rusya'nın Suriye'deki Esad rejimin yanında savaşa müdahil olmasıyla NATO-Rusya ilişkileri daha da gerginleşti. Karadeniz, Doğu Avrupa ve Baltık bölgelerinde Rusya'nın askeri tatbikatlarını arttırması NATO tarafında ciddi endişe yaratmış ve İttifak söz konusu bölgelerdeki askeri imkânlarını arttırmaya başlamıştır. Örneğin, Rusya 2017 sonlarında Doğu Avrupa bölgesinde şu ana kadar düzenlediği en kapsamlı askeri tatbikatını gerçekleştirdi. Zapad-2017 tatbikatı Rusya, Beyaz Rusya ve Polonya ile Litvanya arasında bulunan ve Rus toprağı olan Kaliningrad'da yapıldı. Rusya bu bölgelerdeki hava savunma kapasitesini güçlendirirken Rus uçakları da düzenli aralıklarla aynı coğrafyada yer alan NATO ülkelerinin hava sahalarını taciz ediyor.

Rusya'ya tepki olarak NATO'nun caydırıcılık ve üyelerine güven tesis etme odaklı politikaları son yıllarda giderek ivme kazanmaya başlamıştır. Bu minvalde ilk önce Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını takiben 2014'de NATO Hazırlılık Eylem Planını (Readiness Action Plan) kabul etti. 2016'dan bu yana

NATO Polonya ve Baltık ülkelerine çok-uluslu askeri üçler konuşlandırdı. NATO diğer taraftan bu bölgede düzenli olarak askeri tatbikatlar düzenliyor.

İttifak ile Rusya arasındaki ilişkiler ABD-Rusya ilişkilerinin kötü seyrine paralel olarak bozulmuştur. Kırım'ın ilhakını takiben Batılı ülkelerin Rusya'ya karşı uygulamaya başladıkları ambargo ve yaptırımlar, 2016'daki ABD başkanlık seçimlerine Rusya'nın karıştığı iddiaları, Rusya'nın Suriye iç savaşına askeri olarak müdahale edip mevcut rejimin elini güçlendirmesi ile üzerindeki ambargoların etkilerini azaltmak ve Batıyı dengelemek adına Çin'le ilişkilerini geliştirmesi, NATO ile Rusya arasındaki ilişkilerin kısa vadede düzelmesini zorlaştıran faktörlerdir.

Tüm bu gelişmelere rağmen halen NATO içerisinde Rusya'yla ilişkilerin bir an önce düzeltilmesini savunan kesimler de vardır. Yaklaşmakta olan Çin tehdidi karşısında Batının Rusya'yı kendi yanına çekmesini önemli gören bu kesimler, NATO ile Rusya'nın bir an önce gerçekçi bir zeminde barışması gerektiğini söylüyorlar. İki taraf arasındaki ilişkilerin sürdürülebilir pragmatik işbirliği temelinde yeniden tesis edilip edilemeyeceğini ise ancak bekleyip göreceğiz.

KAYNAKÇA

Donaldson, Robert H, Noguee, Joseph L and Vidya Nadkarni. 2014. *The Foreign Policy of Russia Changing Systems, Enduring Interests*. New York: Routledge.

Pouliot, Vincent. 2010. *International Security in Practice The Politics of NATO-Russia Diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Toje, Asle. 2008. *America, the EU and Strategic Culture Renegotiating the Transatlantic Bargain*. New York: Routledge.

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association* (ISA) ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association* (BPSA) üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı* (GP), *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı* (TÜBAKOV), *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship* (BSYRF) projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen [web sayfasını](https://www.uik.org.tr) (https://www.uik.org.tr) ziyaret ediniz.

© UİK 2019

Bu çalışmanın telif hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK)’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; UİK’in kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

Güvenlik Yazıları, NATO Kamu Diplomasisi Birimi tarafından desteklenmektedir.

Security Papers are supported by the NATO Public Diplomacy Division.